

- **vplyv rozpúšťadla**

- **vplyv vlastných iónov**

- zníženie rozpustnosti zrazeniny
    - využíva sa pri zrážaní, kedy zvyšovaním koncentrácie jedného iónu v roztoku (využitím vhodnej soli), znížime rozpustnosť iného iónu (ión, ktorý chceme z roztoku vylúčiť), čím sa tento ión vylúči v podobe zrazeniny, ktorej súčin rozpustnosti sa prekročí ako prvý

- napr. pridávanie KCl do roztoku AgCl

$$K_{sAgCl} = 10^{-10} = [Ag^+][Cl^-]$$

$$[Ag^+] = [Cl^-] = 10^{-5}$$

po pridaní 1M KCl: (súčin rozpustnosti AgCl je stále konštantný)

$$[Ag^+][Cl^-] = 10^{-10} \quad [Ag^+].1 = 10^{-10} \quad [Ag^+] = 10^{-10}$$

- **vplyv cudzích iónov**

- zvýšenie rozpustnosti zrazeniny
    - koncentrácia solí v roztoku ovplyvní I (iónovú silu), s ňou sa menia γ (klesajú), čo má za následok zvýšenie rozpustnosti

- **maskovanie** pri zrážaní – používajú sa maskovacie činidlá (pevne viažu, a tým maskujú neželaný ión)

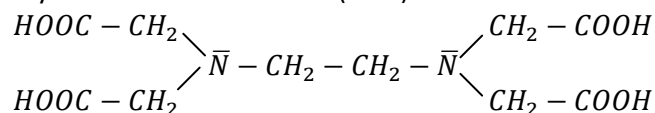
4. Komplexotvorné reakcie

- **$M + nL \rightarrow ML_n$**

- n – koordinančné číslo
  - M – centrálny atóm (kov)
  - L – ligand

- elektroneutrálne **cheláty** (centrálny atóm je viazaný v kruhu)

- málo rozpustné vo vode
  - napr. kyselina etyléndiammintetraoctová (edta)

- **konštantu stability**

- vyjadruje stabilitu celého komplexu

- $\beta_n = \frac{[ML_n]}{[M][L]^n}$

- keďže sa jedná o **konzekutívnu (postupnú) reakciu**:

- $M + L \rightarrow ML$ $k_1 = \frac{[ML]}{[M][L]}$ (parciálne konštanty stability)

- $ML + L \rightarrow ML_2$ $k_2 = \frac{[ML_2]}{[ML][L]}$

- $ML_{n-1} + L \rightarrow ML_n$ $k_n = \frac{[ML_n]}{[ML_{n-1}][L]}$

- celková konštantu stability: $\beta_n = k_1 \cdot k_2 \cdot \dots \cdot k_n$

- čím je hodnota β_n väčšia, tým je komplex stabilnejší, a potom $[M]$ v roztoku je malá

- vyjadrenie cez: $pM = -\log[M]$

- pH má výrazný vplyv na stabilitu komplexov, keďže L sa správa ako zásada

- **využitie:**
  - na dôkaz iónov (dôkazové reakcie)
  - maskovacie reakcie (eliminácia vplyvu nežiaducich iónov)
  - pri stanovení analytov (v komplexometrii)

Chemická analýza a jej schéma

- má 4 fázy:
  - odber a úprava vzorky
  - separácia (izolácia látky/analytu)
  - dôkaz a stanovenie
  - spracovanie výsledkov (štatistika)

Odber vzorky

- správny výsledok analýzy možno dosiahnuť len z **priemernej vzorky**
  - vzorky odoberáme z rôznych miest a môžu byť *s*, *l*, *g*
  - pre **pevnú vzorku** napr. navrtanie dier (piliny), zomletie (v mlyne, trecej miske), **krížové delenie (kvartovanie)**, preosievanie, drvenie

(kvartovanie – vzorky na protíahlých stranách sa spoja)

- pevná vzorka sa odoberá do papierových vrecúšok, sklenených prachovnic
- **kvapalná vzorka** sa odoberá do zábrusných fliaš, vždy z viacerých miest, a premieša sa
- **plynná vzorka** sa odoberá pomocou vzorkovacích pipiet, do aspirátorov (uzatvárací roztok, nesmie reagovať so vzorkou)

Uvedenie vzorky do roztoku

- rozpúšťanie vo vode (za zníženej, zvýšenej teploty)
- rozpúšťanie v zriedených, koncentrovaných kyselinách (HCl, HNO₃, H₂SO₄) a ich zmesiach (lúčavka kráľovská)
  - **lúčavka kráľovská** (HNO₃ : HCl = 1 : 3)

$$3\text{HCl} + \text{HNO}_3 = \text{NOCl} + \text{Cl}_2 + \text{H}_2\text{O}$$
 (nitrozylchlorid sa taktiež rozkladá na chlór)
    - CoS, HgS, NiS – rozpustné len v lúčavke kráľovskej na príslušné chloridy
- rozklad tavením, sintráciou (spekanie), čím sa získavajú zlúčeniny rozpustné vo vode, príp. kyselinách
  - **tavenie**
    - prebieha v téglikoch z Pt, Ni, ZrO₂, oceľ za vyšších teplôt
      - téglik nesmie reagovať so vzorkou
    - môže byť:
      - **alkalické (zásadité)** – využíva sa pre kyslé zložky vzorky
        - **alkalicko-uhličitanové**
          - v Pt téglikoch (ako tavidlo sa používa Na₂CO₃, Na₂CO₃ + K₂CO₃) pri t = 700 – 900°C
          - napr. $\text{BaSO}_4 + \text{Na}_2\text{CO}_3 \rightarrow \text{BaCO}_3 + \text{Na}_2\text{SO}_4$
        - **alkalicko-lúhové**

- (tavidlo KOH, NaOH) pri $t = 500 - 600^{\circ}\text{C}$
  - napr. bauxit, karbidy, sulfidy
- **alkalicko-oxidačné**
  - (tavidlo $\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{K}_2\text{CO}_3$, NaOH + Na_2O_2)
  - napr. Cr, Mo, W
- **alkalicko-redukčné**
  - (tavidlo NaOH + KCN, $\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{S}$)
  - napr. Sn, Sb, As
  - vyredukované kovy sa potom rozpúšťajú v kyseline
- **kyslé**
  - používa sa pre zásadité zložky vzorky
  - (tavidlo KHSO_4 , $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_7$)
- **spekanie**
  - uskutočňuje sa pod teplotou topenia príslušného tavidla
  - napr. Fe, Mo, silikáty
  - využíva sa v hutníctve a metalurgii

Zakoncentrovanie vzorky

- cieľom je zvýšenie koncentrácie analytu v roztoku
- pre mikrozložky ležiace pod medzou detekcie a stanovenie
- skoncentrovanie do malého objemu (chromatografia, separačné metódy – destilácia, extrakcia, odparovanie rozpúšťadla...)

Predbežné (orientačné) skúšky

- **zmeny pri zahrievaní** (v banke, skúmavke s malým množstvom látky)
  - sublimácia (amónne, ortuťnaté soli)
  - topenie, praskanie (v dôsledku dehydratácie), uvoľňovanie plynu, zuhoľnatenie
  - bez zmien
- **skúšky v plameni**
  - Pt-drôtik namočený v HCl sa vyžíha kvôli vyčisteniu
  - namočí sa do vzorky a strčí do plameňa
  - pozoruje sa farebná zmena plameňa
    - Rb, Cs, K – fialové
    - Sr, Li – karmínovočervené
    - Ba, Tl, Cu – zelené
    - Na – žlté
- **perličkové skúšky**
  - očko rozžeraveného Pt drôtika naplní hrudkou bórxu a taví sa v plameni, kým nevznikne kvapka skloviny
  - po ochladení sa na perličku zachytí malé množstvo skúmanej látky a perlička sa taví v oxidačnom a potom v redukčnom plameni
  - podľa farby perličky sa určí kov vo vzorke

Zrážanie

- pôsobením zrážacieho činidla dôjde k vylúčeniu analytu vo forme zrazeniny
- **podmienky zrážania:**
  - vhodná voľba zrážadla, vhodné pH a T
  - zrazenina musí byť filtrovateľná (kryštalická zrazenina)

- zrážanie musí prebehnúť kvantitatívne
- minimálna prítomnosť cudzích látok (premývanie zrazeniny)
- zrazenina môže byť:
  - **koloidná**
  - **amorfná**
  - **kryštalická** (najoptimálnejšia forma)
- **koprecipitácia**
  - spoluzrážanie, znečistenie zrazeniny – je negatívnym javom
  - môže sa jednať o:
    - **adsorpcia**
      - fyzikálno-chemická väzba na povrchu zrazeniny
      - prechádza sa zrážaním pri vyššej teplote
    - **oklúzia**
      - mechanické strhávanie nečistôt z roztoku pri tvorbe kryštálov
    - **indukované zrážanie**
      - vznik **zmesných kryštálov** (zabudovanie iónov o rovnakej veľkosti ako zrážaný ión do kryštálovej mriežky)
  - dá sa jej zabrániť **rekryštalizáciou** (zrenie zrazeniny)

Filtrácia, premývanie

- oddelenie tuhej fázy od kvapaliny v roztoku
- na filtráciu sa využívajú
  - **filtračné papiere**
    - môžu mať rôznu veľkosť pórov
    - môžu byť popolové alebo bezpopolové (používajú sa v gravimetrii a zhoria na nič)
  - **tégliky s poréznym dnom (fritou)**
- **dekantácia**
  - premývanie zrazeniny v kadičke (vhodným roztokom, aby nedošlo k rozpusteniu zrazeniny)
- **kvedlovanie**
  - stieranie zrazeniny zo stien sklenených nádob
  - robí sa pomocou sklenej tyčinky ukončenej gumou

Odparovanie, odkurovanie

- odparenie rozpúšťadla do sucha
- slúži na zakoncentrovanie analytu v porcelánovej miske
  - robí sa v kúpeľoch (vodný, olejový, pieskový)

Sušenie žíhanie

- sušenie – zbavenie od zvyškov vody
- žíhanie – izolovaná forma zrazeniny sa prevedie na formu, ktorá je stechiometricky presne definovaná

Kvalitatívna analýza katiónov

- je založená na vzniku ťažko rozpustných alebo nerozpustných solí (zrazenín), ktoré nie sú rozpustné vo vode, kyselinách, zásadách

- **analytická reakcia**

- chemická reakcia sprevádzaná výraznou zmenou fyzikálnych vlastností
- musí byť jednoduchá, rýchla, citlivá a charakteristická pre daný ión
- podľa selektivity sa delia na:
  - **skupinové**
    - dôkaz skupiny iónov s podobnými vlastnosťami
  - **selektívne**
    - pre obmedzený počet iónov
  - **špecifické**
    - za daných podmienok dokazujú len 1 ión
    - napr. Ni^{2+} v prostredí NH_4OH + Čugajevovo činidlo (1% etanolový roztok diacetyldioxímu) – vytvorí sa jahodovočervená zrazenina alebo I_3^- + amyláza – modrofialové sfarbenie

Frezeniova sústava delenia katiónov (sulfidový spôsob delenia katiónov)

- vznikajú sulfidy nerozpustné v kyselinách, NH_4OH a sulfidy rozpustné vo vode

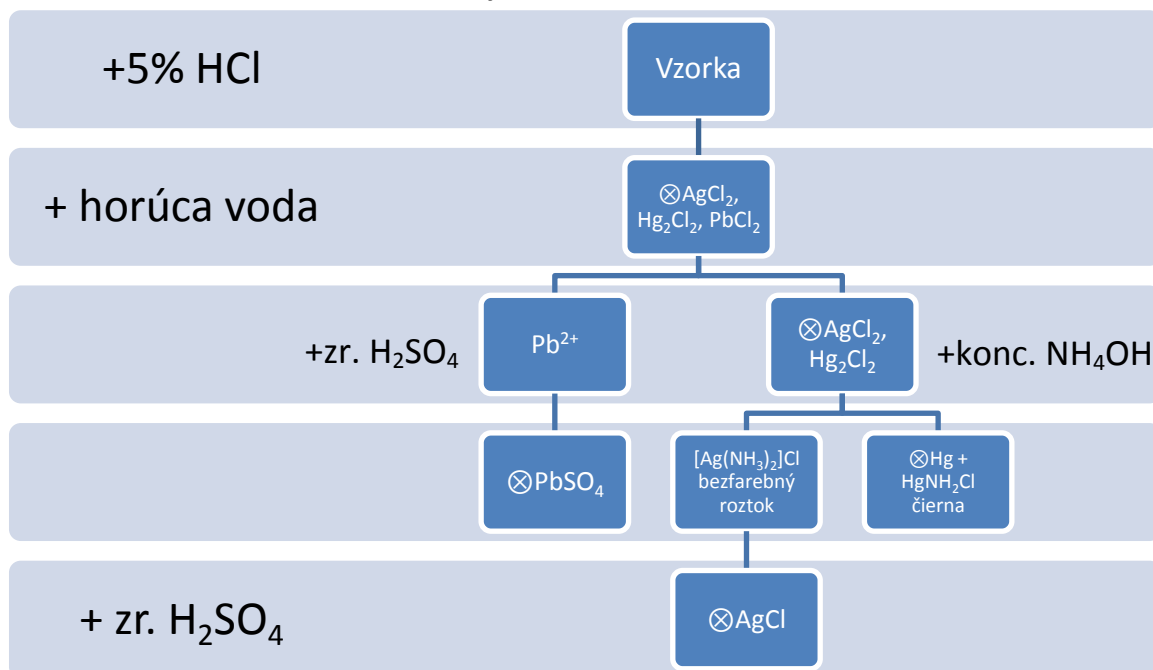
Trieda	Katióny	Skupinové činidlo
I.	Ag^+, Hg_2^{2+} (dimér – ortuťný katión), Pb^{2+}, Tl^+	zriedená HCl (1:1) za studena
II.	delenie na základe rozpustnosti v polysulfide amónnom A – nerozpúšťajú sa, B – rozpúšťajú sa	
A	$Hg^{2+}, Cu^{2+}, Cd^{2+}, Bi^{3+}$	plynný sulfán H_2S v kyslom prostredí (konc. HCl)
B	$As^{3+/5+}, Sb^{3+/5+}, Sn^{2+/4+}$ ($W^{3+/6+}, Mo^{3+/6+}, V^{3+/4+/5+}$)	
III.	$Ni^{2+}, Co^{2+}, Fe^{2+/3+}, Mn^{2+}, Cr^{3+}, Al^{3+}, Zn^{2+}$	sulfid amónny $(NH_4)_2S$ v amoniakálnom prostredí NH_4OH
IV.	$Ba^{2+}, Sr^{2+}, Ca^{2+}$	$(NH_4)_2CO_3$
V.	$Mg^{2+}, Li^+, Na^+, K^+, NH_4^+$ (dokazuje sa ako prvé!) (Rb^+, Cs^+)	bez skupinového činidla

- sulfidy I. – III. triedy nie sú rozpustné vo vode
  - I. a II. separujeme od III. na základe rozdielnych K_s sulfidov (I. a II. $K_s < 10^{-25}$, III. $K_s > 10^{-25}$)
  - vyzrážanie sa reguluje hodnotou pH:

$$H^+ \rightleftharpoons H_2S \rightleftharpoons 2H^+ + S^{2-} + OH^-$$
    - v kyslom prostredí $[S^{2-}]$ klesá – vyzrážanie I. a II. triedy katiónov
    - v zásaditom prostredí $[S^{2-}]$ stúpa – vyzrážanie III. triedy katiónov
  - katióny I. a II. triedy sa od seba oddelia vytvorením nerozpustných chloridov I. triedy
- sulfidy IV. a V. triedy sú rozpustné vo vode

I. trieda katiónov

- $Ag^+, Hg_2^{2+}, Pb^{2+}, Tl^+$
- **skupinové činidlo:** zriedená HCl (1:1)
- **reakcie so skupinovým činidlom:**
  - $AgNO_3 + HCl = AgCl + HNO_3$ **biela tvarohovitá zrazenina**
  - $Hg_2(NO_3)_2 + 2HCl = Hg_2Cl_2 + 2HNO_3$ **biela hodvábná zrazenina**

- $Pb(NO_3)_2 + 2HCl = \underline{PbCl_2} + 2HNO_3$ **biela kryštalická zrazenina**
  - po pridaní horúcej vody – pravý roztok, po ochladení – zrazenina
- reakcie s koncentrovaným NH_4OH :**
  - $\underline{AgCl} + 2NH_4OH = [Ag(NH_3)_2]Cl + 2H_2O$ **rozpustí sa** (bezfarebný roztok)
  - $\underline{Hg_2Cl_2} + 2NH_4OH = HgNH_2Cl + \underline{Hg} + NH_4Cl + 2H_2O$ **čierna zrazenina**
  - $\underline{PbCl_2} + 2NH_4OH = \emptyset$ **nereaguje** (bez zmeny)
- reakcie s KI :**
  - $AgNO_3 + KI = \underline{AgI} + KNO_3$ **žltá zrazenina**
  - $Hg_2(NO_3)_2 + 2KI = \underline{Hg_2I_2} + 2KNO_3$ **špinavo zelená zrazenina**
 $Hg_2I_2 = HgI_2 + \underline{Hg}$ **oranžová a čierna**
    - $HgI_2 + 2KI \rightarrow K_2[HgI_4]$ **bezfarebný roztok** (žltý nádych)
Nesslerovo činidlo – dôkaz NH_4^+
  - $Pb(NO_3)_2 + 2KI = \underline{PbI_2} + 2KNO_3$ **žltá zrazenina**
- reakcie s H_2S :**
  - $2AgNO_3 + H_2S = \underline{Ag_2S} + 2HNO_3$ **čierna zrazenina**
  - $Hg_2(NO_3)_2 + H_2S = \underline{HgS} + \underline{Hg} + 2HNO_3$ **čierna zrazenina**
  - $Pb(NO_3)_2 + H_2S = \underline{PbS} + 2HNO_3$ **čierna zrazenina**
- špecifické reakcie:**
  - $2AgNO_3 + K_2Cr_2O_7 = \underline{Ag_2Cr_2O_7} + 2KNO_3$ **červenohnedá zrazenina**
  - $Hg_2(NO_3)_2 + SnCl_2 + 2HCl = \underline{Hg} + 2HNO_3 + SnCl_4$ **čierna zrazenina**
  - $Pb(NO_3)_2 + (NH_4)_2SO_4 = \underline{PbSO_4} + 2NH_4NO_3$ **biela zrazenina**
- schéma delenia katiónov I. triedy:**

II. trieda katiónov

- A:** $Hg^{2+}, Cu^{2+}, Cd^{2+}, Bi^{3+}$
  - sulfidy nerozpustné v $(NH_4)_2S_x$
- B:** $As^{3+/5+}, Sb^{3+/5+}, Sn^{2+/4+}$ ($W^{3+/6+}, Mo^{3+/6+}, V^{3+/4+/5+}$)

- sulfidy rozpustné v $(\text{NH}_4)_2\text{S}_x$
- **skupinové činidlo:** plyný sulfán H_2S v kyslom prostredí (konc. HCl)
- vodné roztoky Bi^{3+} , Sb^{3+} , Sb^{5+} hydrolyzujú a tvoria **biele** zrazeniny
  - $\text{SbCl}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HCl} + \text{SbOCl}$
  - $\text{BiCl}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HCl} + \text{BiOCl}$
- **reakcie so skupinovým činidlom**
  - $2\text{AsCl}_3 + 3\text{H}_2\text{S} = 6\text{HCl} + \text{As}_2\text{S}_3$ (silne kyslé prostredie) **žltá** zrazenina
rozpustnosť v polysulfidoch:
 $2\text{As}_2\text{S}_3 + (\text{NH}_4)_2\text{S}_5 + 5(\text{NH}_4)_2\text{S} = 4(\text{NH}_4)_3\text{AsS}_4$
 $2(\text{NH}_4)_3\text{AsS}_4 + 6\text{HCl} = 3\text{H}_2\text{S} + 6\text{NH}_4\text{Cl} + \text{As}_2\text{S}_5$ **žltá**
  - $\text{CdSO}_4 + \text{H}_2\text{S} = \text{H}_2\text{SO}_4 + \text{CdS}$ **kanárikovo žltá** zrazenina (možno považovať za špecifickú reakciu)
  - $\text{HgCl}_2 + \text{H}_2\text{S} = 2\text{HCl} + \text{HgS}$ **čierna** zrazenina
rozpustná len v lúčavke kráľovskej:
 $\text{HgS} + 6\text{HCl} + 2\text{HNO}_3 = 3\text{HgCl}_2 + 3\text{S} + 2\text{NO} + 4\text{H}_2\text{O}$ **dokazuje sa**
  - $\text{CuSO}_4 + \text{H}_2\text{S} = \text{H}_2\text{SO}_4 + \text{CuS}$ **čierna** zrazenina
 $3\text{CuS} + 8\text{HNO}_3 = 3\text{Cu}(\text{NO}_3)_2 + 3\text{S} + 2\text{NO} + 4\text{H}_2\text{O}$ **dokazuje sa**
  - $2\text{Bi}(\text{NO}_3)_3 + 3\text{H}_2\text{S} = 6\text{HNO}_3 + \text{Bi}_2\text{S}_3$ **hnedočierna** zrazenina
  - $2\text{SbCl}_3 + 3\text{H}_2\text{S} = 6\text{HCl} + \text{Sb}_2\text{S}_3$ (kyslé prostredie) **oranžová** zrazenina
  - $\text{SnCl}_2 + \text{H}_2\text{S} = 2\text{HCl} + \text{SnS}$ (kyslé prostredie) **svetlohnedá** zrazenina
- **reakcie s KI:**
  - Cd^{2+} a II.B nezráža
  - $\text{HgCl}_2 + 2\text{KI} = 2\text{KCl} + \text{HgI}_2$ **oranžovočervený** roztok
 $\text{HgI}_2 + 2\text{KI} = \text{K}_2[\text{HgI}_4]$ Nesslerovo činidlo
  - $2\text{CuSO}_4 + 4\text{KI} = 2\text{CuI} + 2\text{K}_2\text{SO}_4 + \text{I}_2$ **biela** zrazenina + **hnedočervený** roztok
  - $\text{Bi}(\text{NO}_3)_3 + 3\text{KI} = 3\text{KNO}_3 + \text{BiI}_3$ **hnedá** zrazenina
 $\text{BiI}_3 + \text{KI} = \text{K}[\text{BiI}_4]$ **žltý** roztok
 $\text{BiI}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{BiOI} + 2\text{HI}$ **červená** zrazenina
- **reakcie s K_2CrO_4 :**
  - nezráža II.B triedu, len II.A
- **reakcie s KSCN (NH_4SCN):**
  - $\text{HgCl}_2 + 2\text{NH}_4\text{SCN} = 2\text{NH}_4\text{Cl} + \text{Hg}(\text{SCN})_2$ **biela** zrazenina
 $\text{Hg}(\text{SCN})_2 + 2\text{NH}_4\text{SCN} = (\text{NH}_4)_2[\text{Hg}(\text{SCN})_4]$ **Monteguiho činidlo** (pri špecifických reakciách Cu^{2+} a Zn^{2+})
- **reakcie s KOH:**
  - $\text{CuSO}_4 + 2\text{KOH} = \text{Cu}(\text{OH})_2 + 2\text{K}_2\text{SO}_4$ **modrá** zrazenina
varom: $\text{Cu}(\text{OH})_2 = \text{CuO} + \text{H}_2\text{O}$ **čierna** zrazenina
  - $\text{CdSO}_4 + 2\text{KOH} = \text{Cd}(\text{OH})_2 + 2\text{K}_2\text{SO}_4$ **biela** zrazenina
  - $\text{BiCl}_3 + 3\text{KOH} = \text{Bi}(\text{OH})_3 + 3\text{KCl}$ **biela** zrazenina